

Liturgia online – <http://www.liturgia.hu>

Szerző Dolhai Lajos

Cím Az euchológia

Megjelenés Magyar Egyházzene VI (1998/1999) 435-439

Tárgyszavak Liturgikus teológia, szövegelemzés, könyörgés, kollekta, eukarisztikus imádság

Dolhai Lajos

AZ EUCOLOGIA

Néhány évvel ezelőtt Dobszay László egyik liturgikus témájú cikkében a következő megjegyzést olvashattuk: "Csodálkozom, hogy még senki sem tett kísérletet arra, hogy az egyház hit-és erkölcsstanát az Egyház könyörgéseiből kifejtve írja le. Holott az őskeresztény - korszak liturgikus szövegeiben olyan tisztán, hitelesen, közvetlenül, a maga természetes nyelvén beszél az egyház saját hitéről, mint talán semelyik más szövegben sem" (Új Ember 1994. febr. 20.).

Az igaz, hogy az egyház hitét és erkölcsstanát a liturgikus szövegekből kiindulva még senki sem foglalta össze, de a hit igazságainak kifejtésében a liturgia mint forrás (locus teologicus) már az első évszázadoktól kezdve jelentős tényező. A liturgia az élő szent hagyomány lényeges eleme. Ezért a liturgia valóban segíthet az Egyház hitének megfogalmazásában, de az is nyilvánvaló, hogy a liturgia egyedül, önmagában nem képes megismertetni a keresztény hit igazságait. Egyébként régen és a közelmúltban is születtek olyan tanulmányok, amelyek a szentmise és a szentségek imádságainak liturgikus teológiai elemzésével foglalkoztak.¹

Egyébként nemcsak a liturgikus teológiában és a szentségtanban, hanem más összefüggésekben is egyre többet hivatkozik a teológia az egyház imádságaira. A teológia művelése konkrétan is igazolja, hogy a "lex orandi lex credendi" (az imádság törvénye, a hit törvénye) közmondásszerű teológiai alapelv általánosan ismert és elfogadott lett az Egyházban. A V. századtól kezdve ismert ez az alapelv az egyházban (DS 246), de az axióma elfogadásához az is nagymértékben hozzájárult, hogy a legújabb kor pápai megnyilatkozásai is ismételten idézték, sőt bizonyítékként is felhasználták. A Katolikus Egyház új Katekizmusa (1993) is kiemelten tartalmazza ezt az adágiumot (KEK 1124, 1126). Az új katekizmus az egyetemes egyház liturgikus szövegeit és magyarázatait gazdagon idézi. Nemcsak a római, hanem a keleti

¹ vö. RAFFA, V., Le orazioni sulle offerre del proprio del tempo nel nuovo Messale, in *Ephem. Lit.* 84(1970) 299-322.; FALSINI, R., *Commento alle orazioni dopo la comunione delle domeniche e feste*, Milano 1967.

egyházak liturgiáját is felhasználja teológiai igazságok bizonyítására és megvilágítására (vö. például KEK 1386).

Újabban a liturgikának van egy része, az *eucológia*, amely éppen arra szolgál, hogy az Egyház imádságait, annak törvényszerűségeit elemezze. A liturgikus imádságok elemzésének vannak törvényszerűségei, feltétlenül figyelembeveendő alapelvei.² A teológiai alapelvek mellett figyelembe kell vennünk az imádságok műfaját, sajátos szerkezetét, a liturgiában elfoglalt helyét. Csak így, ilyen hermenutikai elemzés után jelenhetjük ki, hogy a liturgikus imádságok "tisztán, hitelesen, közvetlenül" tanítják az egyház hitét. Mert nem feledkezhetünk meg arról, hogy a liturgia az egyház hitét nem a teológiai tudományok szaknyelvén hirdeti, hanem az imádság, a katekézis, sőt a költészet nyelvén. A liturgia elsősorban nem az "igazságot", hanem az áhítatot és az istentiszteletet szolgálja. Külön nehézséget jelent a liturgikus szövegek nemzeti nyelvekre való lefordítása, mert nagyon sok esetben ezek a fordítások nem tudják visszaadni az eredeti latin szavak, illetve fogalmak tartalmi gazdagságát.

Meghatározása

Az eucológia (a görög eukhé= imádság és a logosz=tudomány szavak összetételéből) a liturgikának az a része, amely a liturgia imádságait, a liturgikus imádságok törvényszerűségeit és teológiáját elemzi. Emellett az eucologia egy adott liturgiában vagy egyes liturgikus könyvekben előforduló imádságok összességét is jelenti.³ A liturgikus imádságok összességét depositum eucologicum-nak is szoktuk nevezni.

A liturgiában sokféle liturgikus szöveggel találkozunk, amelyeket főként az eredetük és az irodalmi műfaj szempontjából szoktuk megkülönböztetni. Eredet szerint vannak bibliai eredetű liturgikus szövegek, és vannak olyanok, amelyeket az imádkozó Egyház fogalmazott meg kifejezetten liturgikus használatra. Az első csoportba tartoznak a szentírási olvasmányok és a biblikus énekek (ó és újszövetségi kantikumok), a másik csoportba az Egyház által létrehozott imádságok függetlenül az irodalmi műfajuktól. Beszélhetünk még kisebb és nagyobb eucológiáról (eucologia minor és eucologia maior) is. A kisebb eucológia az egyszerű, kisebb könyörgések összessége: collecta, oratio super oblata, postcommunio, oratio super populum stb. A nagyobb eucológiához tartoznak a hosszabb és több részből álló nagyobb jelentőségű, megszerkesztett imádságok, mint például a prefáció, az eucharisztikus imádságok (kánon), és az ünnepélyes áldások.

Az eucologia jelentősége

² vö. AUGÉ, M., Principi di interpretazione dei testi liturgici, in Anamnesis 1, Marietti 1974, 159-207.

³ A keleti egyházakban a legfontosabb liturgikus könyvet *Euchologion*-nak (=imádságoskönyv) nevezik. Ez magában foglalja a zsolozsma állandó részeit, továbbá a 3 fő miseformulát (Bazileosz, Krizosztomosz és N. Sz. Gergely liturgiája).

A liturgiátörténészek mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak az eucológiának. A liturgia kiemelten fontos az egyház önértelmezése szempontjából.⁴ Így tehát az eucologia is arról tanúskodik, hogy a keresztények egy adott korban, hogyan értették és élték meg a liturgiában Krisztus és az ő Egyházának misztériumát. P. Alfonsoval együtt állíthatjuk, hogy "a liturgia tanulmányozása (...) elsősorban az eucologia tanulmányozása"⁵. Anélkül, hogy leértékelnénk a liturgikus teológia fontosságát és megfélekednénk a liturgia szimbólumairól, hangsúlyoznunk kell a liturgiában a szó, illetve az imádságok teológiai jelentőségét. Ha a keresztény kultusz tárgyi szimbólumai önállósulnak, vagyis elszakadnak az isteni szótól és a liturgiában elhangzó imádságoktól, akkor a keresztény istentisztelet is ritualizmus, vagy rosszabb esetben mágia felé hajlik el. A liturgikus imádságokat nem tanulmányozhatjuk a liturgia egészéből kiszakítva, a Biblia (az Isten szava) és az eucologia (az Egyház szava) főként az ősegyházban elválaszthatatlanul összetartozik, sőt a kettő mennyiségi szempontból is jelentős része a keresztény liturgiának. A liturgikus imádságok is mágikus formulákká lehetnek, de csak akkor, ha ezeknek megszűnik a dialogikus jellege, vagyis akkor, ha nem képesek kifejezni azt ami minden vallás lényege: Isten és az ember személyes kapcsolatát.

A liturgikus szövegek a Szentírás által ihletett és a kinyilatkoztatáshoz igazodó imádságok, de mint irodalmi alkotások nagymértékben függenek a szerzőtől, s főként attól a kortól és kulturális környezettől, amelyben meg lettek fogalmazva. Ez a két tényező nemcsak formailag határozza meg a könyörgéseket, hanem teológiai szempontból is figyelembe veendő tényezők.

A biblikus kontextus és az eucológiában meglévő biblikus kifejezések nemcsak a hagyomány tanúi, hanem természetes gyümölcsei annak a megértési folyamatnak, amelyben a keresztény közösség Krisztus misztériumára reflektált, s amelynek eredménye maga az Újszövetségi Szentírás is. Találón jegyzi meg ezt C. Vagaggini, amikor azt írja⁶, hogy a liturgia nem tesz mást, mint "koordinálja, kihangsúlyozza és magyarázza" azt Szentírást, ami mindig is kiemelt szerepet kapott a liturgiában.

Az Egyház, amikor a liturgiában az Isten igéjéről elmélkedik és a liturgiában szentírási kifejezéseket használ, nyilvánvalóan megfelelő irodalmi formákat keres és talál, hogy korabeli emberek számára is érthetők legyenek a liturgia misztériumai. Amikor egy adott kor irodalmi műfajait használja, ezt azért teszi, hogy az érthetőség mellett az istentisztelethez méltó legyen az imádság formája is, vagyis a keresztény emberben hit és az áhítat gyarapodását elősegítse. Ebből a nemes törekvéből születik meg a liturgikus nyelv, amelynek klasszikus példáit megfigyelhetjük az első évszázadok Sacramentáriumában.

Az eucologia története párhuzamosan nyomon követhető a liturgikus könyvek történetével. A kezdeti időkben (I-IV. század) a karizmatikus gyülekezetben a spontán módon megfogalmazott imádságok voltak többségben, majd a IV. század

⁴ vö. L. MAYER, *Das Kirchenbild des späten Mittelalters und seine Beziehungen zur Liturgiegeschichte*, in: *Vom Christlichen Mysterium*, Düsseldorf 1951, 294.

⁵ P. Alfonso, *L'eucologia romana antica. Lineamenti stilistici e storici*, Subiaco 1931, 7.

⁶ C. Vagaggini, *Il senso teologico della liturgia*, Ed. Paoline 1965, 427.

közepétől megjelennek az előre-megfogalmazott könyörgések. A korai középkor, az európai kultúra egységesülése előtti időszak, a nagyobb európai népek egyházainak létrejött, igen kedvezett a különböző liturgiák kialakulásának (gallikán liturgia, hispán-vizigót liturgia, ambrózián liturgia stb.). Így formálódnak és fejlődnek Nyugaton a liturgiák, a különböző liturgikus hagyományok, amelyek a középkor folyamán kölcsönösen gazdagítják egymást. A tridentinai zsinattal befejeződik ez a fejlődési folyamat, hiszen a Tridentinum a latin Egyházban végérvényesen és egyértelműen rögzítette a liturgikus imádságok szövegét, és egységesítette a különböző liturgiákat. A Vatikáni zsinat a liturgikus könyvek és liturgikus imádságok reformját lehetővé tette (SC 25), sőt azt is megengedte, hogy az Egyház hivatalos imádságai figyelembe vegyék az egyes népek kultúráját és hagyományait(SC 37-39).

A keresztény imádság alapja a kinyilatkoztatás, amely meghív minket Krisztus által a Szentlélekben az Istennel való közösségre. Az eucologia ezt misztériumot fejezi ki. Ezért a liturgikus imádság alapvető sajátossága az anamnézis: a megemlékezés. A Szentírás értelmében ez a megemlékezés nem csupán a múlt eseményeinek az emléke, hanem Isten üdvtörténeti tetteiről (vö. mirabilia Dei) való megemlékezés, mégpedig olyan formában, hogy amiről megemlékezünk, az jelenvalóvá is válik számunkra, hogy abban részesüljünk (methexis). Így ünnepelte a választott nép is az Egyiptomból való szabadulást: valahányszor megünnepelték a Húsvétot, a kivonulás eseményei jelenvaló váltak számukra, hogy életüket annak megfelelően alakítsák.

Mindamellettt nyilvánvaló az is, hogy az imádság nemcsak az Istennel való párbeszéd eszköze, hanem evilági vonatkozása is van, hiszen az imádkozó zsolttáros vagy keresztény ember fejezi ki önmagát általa. Az imádkozó ember világban való helyzete, aggodalmi, reményei és örömei jelentik azt az élethelyzetet, amelyben az imádság megfogalmazódik. Ismernünk kell tehát az egyes imádságok megfogalmazásának helyét, idejét, és körülményeit, hogy még egyértelműbben meg tudjuk állapítani az imádságokban meglévő kinyilatkoztatott igazságokat. Így például nem mellékes körülmény az, hogy a Sacramentarium Veronense imádságai bizonytalan történelmi és politikai helyzetben fogalmazódtak meg (a Nyugat- római birodalom bukása, 476), hiszen az üdvtörténet misztériumai mellett ennek a kornak nehézségeit is megismerhetjük.

A római liturgia könyörgéseinek sajátosságai

A liturgiátörténeti kutatások alapján egyre jobban látjuk a római liturgia sajátosságait. A történeti kutatásoknak köszönhetően ma már világosan meg tudjuk különböztetni az eredeti, ősi római szertartásokat és jellegzetes könyörgéseket a későbbi idegen hatásokat is tükröző liturgikus elemektől. Sőt több esetben sikerült pontosan is meghatározni a liturgia egyes részeinek eredetét. Róma püspökei közül

különösen Nagy Szent Leó és Gelásius pápa tett sokat a jellegzetesen római liturgia fejlődéséért.

A. Nocent szerint⁷ az eredeti római liturgiának három fő sajátossága van: az egyszerűség, a rövidség és a "józság" (simplicitá, brevitá, sobrietá). Ez azt jelenti, hogy a nyugati egyház liturgiája nem szubjektív gondolatokat és érzéseket akar kifejezni, nem az egyes ember aktuális pszichológiai állapotát akarja tükrözni, hanem sokkal inkább a hívek közössége nevében terjeszti kéréseit az Isten elé. A kérések tartalma olyan, amit az egész közösség mindig és minden körülmények között "tud vállalni"; olyan szándékok, amivel mindenki tud azonosulni. Az Egyház imádságai nem a szubjektív érzéseket és gondolatokat akarják kifejezni, hanem objektív módon, az egyéni érzésektől és érzelmektől függetlenül tükrözik a Krisztusban hívők hitét és reményét. Találón jegyzi meg R. Guardini a római liturgia szellemiségéről írott könyvében: "aki először foglalkozik a liturgiával (római), az elsősorban a benne rejlő pontos teológiai tételeket veszi észre, s csak később látja, hogy ezekben a finoman csiszolt mondatokban áhítat rejlik."⁸ Legjobban a szentmise könyörgéseinél figyelhetjük meg ezt a törvényszerűséget.

Nyilvánvaló, hogy a római liturgia eucológiájának alapja a római kultúra és szellemiség. A rómaiak rendelkeztek azzal a sajátos képességgel és azzal a nyelvvel, amely alkalmas volt arra, hogy a gondolatokat érzelmességtől mentesen, józanul és emelkedett hangnemben fogalmazzák meg. A IV-VI. században a római püspökök környezetében lettek megfogalmazva azok az alapvető könyörgések, amely mintául szolgáltak a későbbi idők számára. Ezek az orációk, az első szakramentáriumok alapanyagai mind olyan könyörgések, mint amilyenek manapság találkozunk a liturgiánkban. Már ekkor is jellemző rájuk a világos megfogalmazás, az ünnepélyesség, a hitigazságok pontos megfogalmazása, az alapvető vallásos érzések szélsőségektől mentes kifejezése. Guardini szerint „a logosz elősége az ethos fölött”.⁹

Jó példa erre a zsinati előtti liturgiából Húsvétvasárnapjának első könyörgése (collecta). Ez a könyörgés önmagában bemutatja a római liturgia eucológiájának sajátosságait: erényeit és fogyatékoságait:

Deus,

*qui hodierna die per Unigetintum tuum
aeternitatis nobis aditum
devicta morte reserasti,*

vota nostra,

*quae praeveniendo adspiras.,
etiam adiuvando proseguere –
per Dominum nostrum Iesum Christum...*

⁷ vö. Storia della liturgia attraverso le epoche culturali, Roma 1977, 64.

⁸ Guardini, A liturgia szelleme, Korda Bpest, 1940,18.

⁹ Guardini, uo., 95.

A könyörgés lényegre törekvő megfogalmazása, az első részben, - egy mellékmondat formájában – dicsőíti az Atyaistent. Ez a kijelentés, egyszerűbb megfogalmazásban így is hangozhatnék: „Istenünk, te, Húsvétkor, amit ma ünneplünk, Fiad által megváltottad az emberiséget”. Azonban Isten üdvözítő művét nem ilyen rövid, egyszerű formában fejezi ki a könyörgés, hanem összetettebb, képi formában: „Istenünk, ki a mai napon Egyszülötted által a halált legyőzted és az örökkévalóság kapuját számunkra megnyitottad”.

Ebben a képi megfogalmazásban figyelemre méltó, hogy a plasztikus „megnyitni” kifejezést nem a „mennyország kapuját” formulával folytatódik, - ahogyan azt várnánk, - hanem az „örökkévalóság” fogalmával, ami elvont és nehezen megfogható számunkra. Továbbá az is tanulságos számunkra, hogy a „megnyitni” szó nem az „Egyszülött”- re vonatkozik, hanem az Atyára,¹⁰ ahogyan azt a teológia is tanítja, hiszen az Isten, mint Atya vált meg bennünket az egyszülött Fiú által. Ez a törvényszerűség azonban megakadályozza azt, hogy a keresztény ember előtt megdöbbenőbben álljon ott annak a Krisztusnak a képe, aki szenvedése, halála és feltámadása által legyőzte a halált és megnyitotta számunkra az mennyország kapuját. A könyörgés világosan kifejez egy teológia igazságot, de a latin liturgiára jellemző módon: az értelemhez kíván szólni, és nem az ember fantáziája segítségével akar rádöbenteni hitünk húsvétkor ünnepelet nagy igazságára.

Ugyanez a jellegzetesség figyelhető meg a könyörgés második részében¹¹ is, amelyben azt kérjük Istentől, az Atyától, hogy a megváltás műve mellett egy szerényebb ajándékban is részesítsen bennünket. Az Isten, aki megelőző kegyelmével segített húsvéti fogadásaink: az imádság és felajánlás elvégzésére, segítő kegyelmével kíséren minket, hogy azt tökéletesen el tudjunk végezni. Itt is ugyanezt látjuk, mint a könyörgés első részében. Nem a mindennapi élet tapasztalatából kiindulva kérünk valamit az Istentől, hanem a teológiából kölcsön vett fogalmakkal fogalmazzuk meg kéréseinket. Szt. Ágoston, a pelaganizmussal szemben vitában, határozta meg a megelőző (*gratia praeveniens*) és kísérő (*gratia concomitans*) kegyelem mibenlétét és fontosságát. A könyörgés megfogalmazója jól ismerte e kegyelemnek ezeket az Ágoston által fontosnak tartott fajtáit. Nyilvánvalóan azt akarja hangsúlyozni, hogy a felajánlásaink (*vota*) teljesítéséhez szükségünk van Isten megelőző és kísérő kegyelmére.¹²

Ha a vallásilag kevésbé képzett ember számára is érthető módon akarjuk megfogalmazni a könyörgés mondanivalóját, akkor ma így fogalmaznánk:

*Istenünk,
te ma
Egyszülött Fiad által*

¹⁰ vö.: az „Isten” és az „Atya” nemcsak az újszövetségben, hanem a liturgikus nyelvben is ugyanaz a személy. A latin egyház könyörgéseiben a „Deus” mindig az Atyát jelenti.

¹¹ Ennek a könyörgésnek létezik egy másik változata is a *Sacramentarium Gelasianum*-ban, Ediz. L. C. MOHLBERG, n. 463.

¹² vö.: *Sacramentarium Gregorianum*, Ediz. H. LIETZMANN, n. 44, 7.

*legyőzted a halált és
megnyitottad ismét számunkra az örökkévalóságba vezető utat:*

add, hogy imádságunkat és felajánlásunkat

*amelynek megtételéhez a te minden tetteinket megelőző kegyelmed vezetett el
bennünket,*

kísérje és tegye tökéletessé a te tetteinket is kísérő kegyelmed.

a mi Urunk Jézus Krisztus által....

Ennek a könyörgésnek az elemzése is eléggé világossá teszi számunkra, hogy milyen jellegzetességei, illetve előnyei és hátrányai vannak a nyugati liturgia euhológiájának.

A római liturgia könyörgései, a megszólítás utáni az első részben, egy alapvetően fontos teológiai igazságokat tartalmaznak, és azt nagyon pontosan, szinte jogászai pontossággal fogalmazzák meg. Ez a hitigazság az, ami megalapozza és motiválja a kérésünket, ami a könyörgés második részében található. Az elemzett példánkban is ezt láttuk: mivel Isten az első húsvétkor megváltásunk érdekében olyan nagydolgot cselekedett, reméljük, hogy a húsvét megünneplésekor megadja nekünk azt a sokkal kisebb adományt, amelyért aktuálisan könyörgünk. Kérésünket is egyértelműen és pontosan fogalmazzuk meg: a teológiára is jellemző fogalmi gondolkodás segítségével, sőt teológiai szakkifejezések felhasználásával. Tudatában vagyunk annak, hogy szándékaink megvalósításához szükség van az Isten kegyelmére. Ezért szívesen magunkévá tesszük a kegyelemtan megállapítását, amely azt tanítja, hogy a segítő kegyelem nemcsak olyan, ami az emberben az üdvösség vagy az Istennek tetsző cselekedetek művelését készíti elő (gr. *praeveniens*), hanem kíséri is Isten tetszését elnyerő tevékenységeinket (gr. *concomitans*). Tehát a felajánlás előtt és közben egyaránt szükségünk van rá.

Az egyház ősi hagyománya szerint a liturgikus imádságainkban legtöbbször az Atyához imádkozunk: az Atyához terjesztjük kéréseinket Jézus Krisztus által a Szentlélekkel egységben. Az apostoli atyák írásaiból látjuk, hogy az első keresztények között is megjelent az imádságnak ez a formája.¹³ Már Római Szent Kelemen is az egyik imádságában Krisztus által az Atyához imádkozik: "Mindezeket egyedül te (Atyaisten) teheted meg mivelünk, mi tégedet vallunk meg, lelkünk főpapja és pártfogója, Jézus Krisztus által, és általa tiéd a dicsőség és a magasztalás most és nemzedékről nemzedékre és örökkön örökké. Amen."¹⁴ Egy századdal később Origenész is megerősíti ezt a hagyományt, amikor az imádságról szóló könyvében azt kéri a keresztényektől, hogy az imádságot "Jézus Krisztus által a Szentlélekben a mindeneket teremtő Atya dicséretével" fejezzék be.¹⁵ A liturgiában csak néhány ima fordul közvetlenül Krisztushoz, a Szentlélekhez pedig csak

¹³ *Didache* IX, X; *Szt. Polikárp vértanúsága* 14; 20; *Antióchiai Szt. Ignác*: Eph. IV,2; Róm II,2.

¹⁴ *A korintusiakhoz írt levél* LXI,3

¹⁵ *De oratione* XXXIII,1,6 PG 11,557.

kivételesen szoktunk imádkozni.¹⁶ Már a *hippói zsinat*¹⁷ (393, 25. kánon), majd pedig a *III. karthágói zsinat* (397, 23. kánon) is, a korabeli ariánus veszély ellenére is a következő szabályt írta elő¹⁸: "*Cum altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio.*" (Amikor az oltárnál szolgálunk, mindig az Atyához terjesszük könyörgésünket!")

Nyilvánvaló, hogy ez a szabály az őskeresztény hagyományban azért alakult ki, mert teljesen összhangban van a Szentírással. Jézus főleg a kérő imádsággal kapcsolatban ismételten tanítja ezt a törvényszerűséget: "Bármit kértek majd nevemben az Atyától, megadja nektek." (Jn 15, 16; 16, 23-28). De arra is figyelmeztet, hogy úgy imádkozzunk, mint Ő: az Ő lelkületével, sőt esetleg az ő szavaival. A "miatyánkban", az imádság legszebb és legtökéletesebb paradigmájában megtanít minket arra, hogy miért és hogyan forduljunk a mi mennyei Atyánkhoz. Szent Pál apostol kifejezetten is ezt kéri az kolosszei hívektől: "Énekeljete hálás szívvel zsolnárt, himnuszot és szent dalokat Istennek. Bármit szóltok és tesztek, mindent az Úr Jézus nevében tegyetek, s adjatok hálát általa Istennek, az Atyának" (3,16 kk). Szinte szószerint ugyanezt kéri az efezusi hívektől is: "Adjatok hálát mindenkor, mindenért Urunk Jézus Krisztus nevében Istennek, az Atyának (5, 20). Szent Pál maga is követi ezt a szabályt leveleiben, a levelekben található imádságokban és a levelek elején található köszöntésekben (vö. Ef 1, 3 kk; 1 Kor 1, 4-9; 2Kor 1,3-6; Gal 1,2-5, Kol 1,3kk; 1 Tit 1,2kk). Így például a római levél elején: "Először is hálát adok Jézus Krisztus által Istenemnek mindnyájatokért" (1, 8-9).

A *liturgikus imádság* Istenhez, az Atyához szól, vagy szó szerint említve az Atyát, vagy pedig csak Istenként, illetve Úristenként említve, de az imádság összefüggéséből nyilvánvaló, hogy ez az Isten azonos az Atyával. Az Atyának legtöbbször van valamilyen jelzője, legtöbbször a "teremtő", "mindenható", "örök", "gondviselő" jelzők jelennek meg, mint a számunkra lényeges, illetve a kéréseink szempontjából fontos isteni tulajdonságok. A könyörgés főrészében pedig az Isten valamilyen nagy tetteire hivatkozva terjesztjük az Atya elé kéréseinket. A kérések előterjesztésében követjük a zsidó hagyományt, hiszen a választott nép fiai is Isten "nagy tetteire" hivatkozva terjesztették Isten elé kéréseiket. A könyörgések bevezető része a kezdetektől fogva "a mi Urunk Jézus Krisztus által" formula volt, hiszen Jézus Krisztus a közvetítő Isten és az emberek között (Róm 4, 8; 16, 27; Zsid 13, 15). Krisztus a közbenjárónk, aki által az Atya elé járulunk. Ő áll az imádkozó egyház élén, az Atya felé fordulva, velünk együtt kérve a mennyei Atyát. Csak később egészítették ki a befejezést a "Szentlélekkel egységben" (in unitate Spiritus Sancti) résszel, és csak az V. századra alakult ki az a megfogalmazás, hogy Jézus Krisztus által a Szentlélekben fordulunk az Atyához.

¹⁶ *Egy régi liturgikai szabály szerint:* "Omnis oratio dirigatur ad Patrem vel Filium, nulla autem ad Spiritum Sanctum, quia Spiritus Sanctus donum est, et a dono non petitur donum." Mindazonáltal nem mondhatjuk, hogy a Szentlélekhez való imádkozás ellentmondana a keresztény hitnek (vö. Veni Creator Spiritus!)

¹⁷ Ezen a zsinaton Szent Ágoston, még mint áldozópap vett részt.

¹⁸ *A teljes szöveg:* "Ut nemo in precibus vel Patrem pro Filio, vel Filium pro Patre nominet. Et cum altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio."

Tanulságos és sokatmondó számunkra, hogy a Sacramentarium Leonianum, ami a római liturgia legrégebb és legtisztább tanúja (V-VI.század) 1030 orációja közül csak három olyan van (Advent I, III és V. vasárnapi collecta), amelyek nem az Atyát szólítja meg. Amikor a római liturgia a gallikán liturgiából átvesz néhány elemet és könyörgést, akkor ezek száma valamelyest megnövekszik. Ezért nem meglepő, hogy a XII. században a "Micrologus" című könyv szerzője¹⁹ ennek a szabálynak a megtartására így figyelmeztet: "A könyörgéseket a "mi Urunk által" formulával fejezzük be, hiszen az Atyához imádkozunk a Fiú által, a Fiú parancsa szerint, aki az evangéliumban ezt parancsolta nekünk" (PL 151,981). Évszázadokkal később, a tridenti misekönyvben is csak 27 olyan könyörgés volt, amely nem az Atyához intézett imádság volt, hanem közvetlenül a Fiút szólította meg. J.A. Jungmann liturgiátörténeti analízise²⁰ szerint a római liturgia eredeti törvényszerűsége ("per Christum ad Patrem"), - az Atyához intézett imádság -, mind a mai napig jellegzetes és követendő norma maradt. *Erre legtokéletesebb példa: a legfontosabb liturgikus imádság, a szentmise kánonja.* Nemcsak a római kánon, hanem az új, II. Vatikáni zsinat utáni kánonok is következetesen megőrizték ezt a törvényszerűséget.

A szentmise imádságai, különösképpen a *könyörgések* (collecta, secreta, postcommunio) és a papra tartozó egyéb részek mind az Atyára irányulnak.²¹ Vannak olyan imádságok, amelyek közvetlenül az Atyát szólítják meg, így például a "Suscipe, Sancte Pater", a "Te igitur, clementissime Pater", és a "Pater noster" kezdetű imádság. Vannak olyan imádságok, amelyek csak közvetve, az Atya egyes attribútumait (tulajdonságait) kiemelve kezdődnek (vö. Mindenható örök Isten, Irgalmas Isten stb.). A *prefációk* bevezető részében is először mindig az Atyához fordulunk: "Valóban méltó és igazságos, illő és üdvös, hogy mindig és mindenütt hálát adjunk neked, mi Urunk, szentséges Atyánk, mindenható örök Isten". A prefáció után, a római kánon rögtön egy Atyához intézett kéréssel kezdődik: "Könyörögve kérünk tehát jószágos Atyánk, Fiad a mi Urunk Jézus Krisztus által: fogadd el, és áldd meg ezeket az adományokat és ajándékokat, ezt a szent és tiszta áldozatot" (Te igitur clementissime Pater...), de tulajdonképpen az egész kánon, sőt az eucharisztia megünneplésének is az a célja, hogy hálát adjunk az Atyának a megváltás kegyelméért, és azért, hogy Krisztus áldozata jelenvalóvá váljék számunkra a szentmise közösségében. Még az *epiklézis*, a Lélek hívó imádság is az Atyára irányul, hiszen az epiklézisben a pap az Atyát kéri, hogy küldje el a megszentelő Szentlelket, hogy a felajánlott adományok Krisztus testévé és vérévé váljanak.

A keresztény ember mindig, de főképpen a liturgiában a Szentlélektől indítva, a Lélekben és a Szentlélekkel egységben („in unitate Spiritus Sancti”) imádkozik. Maga a „Szentlélek segít gyöngeségünkön”, és „ő maga könyörög helyettünk, szavakba nem önthető sóhajtásokkal” (Róm 8, 26): ő árasztja belénk, mint a Fiú Lelke a

¹⁹ A legjobbnak tartott középkori liturgiakommentár szerzője ismeretlen. A lehetséges szerzők között Hrabanus Maurus, Johannes Belet-t, és különösképpen is Chartres-i Ivo-t szokták megemlíteni. A mű teljes címe: Micrologus de ecclesiasticis observationibus.

²⁰ JUNGSMANN J. A., *Die Stellung Christi im liturgischen Gebet*, Münster 1962, 11.

²¹ OPPENHEIM, P., *Institutiones in S.Liturgia VI*, Roma 1941, 233-238.

„fogadott fiúság Lelkét”, s „általa mondhatjuk: Abba, Atya” (Róm 8, 15; Gal 4, 6). Pál apostol teológiája alapján²² liturgikus imáinkban legtöbbször az Atyához imádkozunk Jézus Krisztus által a Szentlélekben. Ennek alapja az üdvtörténet sajátos strukturája. Üdvösségünk művében egy felülről lefelé (descendens) és egy alulról felfelé (ascendens) menő irányulást figyelhetünk meg. A Fiú az Atya akaratából és a Szentlélek közreműködésével hajol le hozzánk, és vált meg bennünket. Az Egyház, a Krisztusban hívők közössége pedig csak Krisztusban a Szentlélek által juthat az Atyához. Megváltásunk és megszentelődésünk műve is a Szentlélek által megy végbe. C. Vagaggini szerint²³ az „a – per – in – ad” összefoglaló prepozíciós formula (=a Patre, per Filium eius, Iesum Christum, in Spiritu Sancto, ad Patrem) alapján teljesen jogos, hogy a latin liturgia első könyörgésében (collecta), és másutt is a „Szentlélekkel egységben” terjesszük kéréseinket Isten elé.

Ha a római liturgia sajátosságairól beszélünk, s az előnyeit akarjuk hangsúlyozni, akkor arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy ez a stílus, a liturgikus év folyamán hitünk minden fontos hitigazságára felhívja a figyelmünket, és így nagyon alkalmas arra, hogy a hívek értelmébe és emlékezetébe vésse az Egyház hitét. Ugyanakkor az imádságnak ez a formája arra is alkalmas, hogy különösebb „magyarázkodás” nélkül rádöbbenjen a Teremtő és üdvözítő Isten nagyságára, és ezzel kapcsolatban a teremtett és megváltott ember kicsinységére és Istentől való függőségére.²⁴

A római liturgia sajátos stílusának nemcsak előnyei, hanem hátrányai is vannak. Ezek a könyörgések (és általában a liturgikus formulák) elsősorban az értelemhez szólnak, az ember érzelmeit legfeljebb csak közvetve érintik meg. Jól tudjuk azonban, hogy az ember nemcsak értelem, hanem érzelem, akarat is és egyéb képességek elválaszthatatlan egysége. A liturgia hatékonysága kárt szenved, ha nincsenek más eszközök (ének, szimbólumok, stb.), amelyek az ember „szívét” is megérintik. A liturgikus szövegek emelkedett, teológiai nyelvezete is bizonyos veszélyeket hordoz magában. Ezek az imádságok nem a mindennapi ember nyelvén fogalmazzák meg a mondanivalójukat, ami a dolog természetéből kifolyólag természetes és szükséges, de már a IV-VI. századtól kezdődően meg lehet figyelni, hogy az átlagos vallásos műveltséggel rendelkező keresztények nem voltak mindig képesek azt megérteni és követni.²⁵

Még egy hátrányt feltétlenül meg kell említenünk a nyugati liturgia stílusával kapcsolatban. A nyugati egyházatyák beszédei, mint például Ambrusé és Ágostoné, érezhetően a Szentírásból „táplálkoztak”, a szentírás gondolati és nyelvi közegében lettek megfogalmazva. Éppen ezért beszédekben és írásaikban könnyen felfedezhetjük a biblikus kifejezéseket és gondolatokat. Sajnálatos módon a nyugati

²² vö. DUFOUR, L. X., *Biblikus Teológiai Szótár*, Róma 1974, col. 600.

²³ VAGAGGINI, *Il senso teologico della liturgia*, 202-209.

²⁴ vö. BISHOP E. – WILMART A., *Le génie du rit romain*, Paris 1920; GUARDINI R., *A liturgia szellem*, (ford.: Veszprémi Növendékpapság Pázmány köre), Korda, Bpest, 1940

²⁵ vö. ELLEBRACHT M.P., *Remarks on the Vocabulary of the Ancient Orations in the Missale Romanum* (=Latinitas christiana pramaeva, 18), Nijmegen 1963.

liturgia megfogalmazásaiban a szentírási nyelvezet és képiség elég kevés helyen fedezhető fel. A teológia nyelvezete háttérbe szorította a biblia nyelvét.²⁶

Az előbbieken, amikor a római liturgia, s főként a collecta pozitívumairól és negatívumairól beszéltünk, megállapítottuk, hogy a római birodalom végnapjaiban a keresztények valószínűleg nem volt könnyű megérteni az imádságok teljes jelentését. Az eucológia nem a köznyelv szavaival lett megfogalmazva, sőt jelentősen eltért attól. Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha napjainkban is találkozunk ugyanezzel a nehézséggel. Sőt még a liturgia és a latin nyelv szakértői is küszködnek ezzel a problémával, amikor a nemzeti nyelvekre fordították, illetve fordítják le a Római Miskönyv orációit.²⁷ Nem véletlen tehát, hogy a liturgikus latin a filológia egyik szakága lett. Nyelvészeti, liturgikus és teológiai ismeretek szükségesek ahhoz, hogy hűségesen tudjuk vissza adni a szentmise könyörgéseinek az értelmét a mai ember számára is, vagy pedig megállapítsuk, hogy vannak olyan szavak a latin liturgikus nyelvben, amelyeknek értelmét képtelenség tökéletesen visszaadni. A példaként említett könyörgésben szinte megoldhatatlan feladat a „vota” szó fordítása. A szó nem „fogadást” jelent, mintahogyan azt fordítani szokták. Még az „imádságaink”, vagy a „vágyaink”, vagy a „szükségeink” fogalom tartalmánál is többet akar mondani. Azt, amit a könyörgés akar mondani, nagyon sok más szóval lehetne talán közérthetőbben kifejezni még a latin nyelvben is. A latin nyelvből talán az actio, clementia, confiteri, devotio, dignitas, disciplina, dispensantio, effectus, stb. szavak azok, amelyek jobban kifejezik, hogy mit is akarunk kérni Húsvét vasárnapján a felajánlási könyörgésben.

Agostino Daniels az, aki a „devotio” fogalmával kapcsolatos kutatásaival²⁸ meggyőzően igazolta azt, hogy mennyire nélkülözhetetlen a római liturgia liturgikus szótárának összeállítása, és a latin liturgikus alapfogalmak tudományos elemzése. Feltétlenül tudnunk kell, hogy közvetlenül a II. vatikáni zsinat előtt *Mohrmann Ch.* vezetésével tudományos filológiai kutatóközpont alakult a liturgikus latin nyelv tanulmányozására.²⁹

Végezetül, mindazoknak, akik értő módon akarják szeretni a római liturgiát, kiemelten is figyelmükbe ajánljuk R. Guardini klasszikus művét, amely napjainkban is képes arra, hogy felfedeztesse velünk a nyugati liturgia „szellemét”.³⁰

A szentmise könyörgései

²⁶ vö. KLAUSNER, Th., *La liturgia nella chiesa occidentale*, LDC Torino, 1971, 60., fordítás németből)

²⁷ vö.: a nehézséggel kapcsolatban: BOTTE B., *Principi della traduzione*, in *Rivista Liturgica* 52 (1965) 5-11; MARSILI S., *La traduzione delle orazioni del messale*, uo., 151-172.

²⁸ DANIELS A., *Devotio*, in *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 1 (Münster 1921) 40-60.

²⁹ Kutatási eredményeik megkerülhetlenek lettek a liturgiátörténészek számára, vö. MOHRMANN CH., *Etudes sur le latin des chrétiens*, Ediz. di Storia e Letteratura, Roma, 3 kötet: *Le latin des chrétiens*, Roma 1960; *Latin chrétien et médiéval*, Roma 1961; *Latin chrétien et liturgique*, Roma 1965.

³⁰ vö.: *A liturgia szelleme*, Korda Bpest., 1940.

A liturgia Isten dicsőségét és az ember üdvösségét szolgálja. Ezzel együtt, ezt a kettős célt nem kizárva az Egyház liturgiája tanít és nevel is minket. Nyilvánvaló, hogy a liturgiában közvetlenül és legegyszerűbben az eucologia a legfőbb tanító. A szentmise imádságai közül kiemelkedik három könyörgés: a collecta (az első könyörgés), az áldozati adományok fölötti könyörgés (oratio super oblata) és az áldozás utáni könyörgés (postcommunio). Mindhárom könyörgésnek sajátos funkciója van a liturgiában. Éppen ezért teológiájukat csak a liturgiában betöltött jellegzetes szerepük figyelembe vételével lehet összefoglalni.

A szentmise első könyörgésének latin elnevezése (collecta) már önmagában is utal a könyörgés sajátosságára. A legvalószínűbb magyarázat szerint azért kapta az imádság ezt a nevet, mert ezen könyörgésben a miséző pap mintegy összefoglalja a hívő közösség imádságait³¹, s a pap azt a nép nevében az Úr elé terjeszti. A "könyörögjünk" felszólítás utáni csend és a végén az "Ámen" akklamáció által csatlakozik és azonosul a közösség a könyörgéssel. A könyörgés értelme és szerepe tehát az, hogy mindannyian, vagyis a pap és a hívek együtt állunk az Isten színe elé, és a miséző pap nevünkben és helyettünk Jézus Krisztus által a Szentlélekben az Atyához terjeszti kéréseinket (vö. ÁR 32). Ez a könyörgés utal a napi liturgia sajátos misztériumára. A könyörgés fő része, amely a kérést és annak motívumait tartalmazza a napi liturgiára és az ünneplés mondanivalójára emlékeztet bennünket. A collecta tehát nem kötődik szorosan az Eucharisztia megünnepléséhez. Úgy is tekinthetjük, mint a szentmise bevezető részét lezáró imádságot, vagy mint a liturgikus ünneplést bevezető nagy orációt. Éppen ezért az Eucharisztia teológiai szótárának összeállítása szempontjából nincs különösebb jelentősége.

Míg a kollekták Isten kegyelméért könyörögnek az ünnepre való összefüggésben, de minden Eucharisztikus vonatkozás nélkül, addig a felajánlási könyörgés lényege szerint az Eucharisztia irányul. Egy-két kivételtől eltekintve nem találunk benne utalást a napi liturgiára. Ez az imádság az áldozati adományok felajánlásához kapcsolódik. Sajátos funkciójából következik, hogy a felajánlás céljáról, az Eucharisztikus áldozat lényegéről tanítja az eucharisztikus közösség tagjait. Többféle szerepe is van ennek az imádságnak. Egyrészt lezárja az áldozati adományok előkészítését, másrészt szoros kapcsolatban van az eucharisztikus imádsággal, amit közvetlenül bevezet.

Tartalmilag számunkra azért fontos, mert sok esetben elővételezi az áldozás utáni könyörgések témáit, hiszen már a felajánló könyörgésben is imádkozunk azért, hogy majd gazdagon részesüljünk a szentáldozat gyümölcseiben.

A postcommunio, az áldozás utáni könyörgés egyrésztől hálaima a szentmisén elnyert kegyelmekért, másrésztől kérő imádság azért, hogy az Úr az eucharisztia megünneplését fordítsa lelkünk javára. A misekönyv általános rendelkezései (56.p.) egyértelműen megfogalmazzák az utolsó oráció rendeltetését: "Az áldozás utáni könyörgésben a pap az ünneplést misztérium gyümölcseiért esedezik".

³¹ vö. Jungmann, A szentmise, Prugg Verlag 170-172.

Magyar Egyházzene VI (1998/1999) 435-439